
СТЕФАН СІНІКІЕМ АЗАКІ И

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

БІДНІСТЬ І БАГАТСТВО: БОРОТЬБА І ЄДНІСТЬ ПРОТИЛЕЖНОСТЕЙ В ЕПОХУ ІНТЕНСИВНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 54–61

Діалектика і протиріччя бідності й багатства сьогодні виглядають як явища, що потребують спільних зусиль країн світу незалежно від рівня їх соціально-економічного розвитку. Порушено питання, пов'язані з тим, що така “хвороба” в умовах ринкового господарювання все більш загострюється.

Бідність і багатство — об'єктивні, однак суперечливі явища суспільного життя. Визнаючи, що це надто складна “хвороба” людства у ХХІ столітті, вкажемо передусім на основні причини, що їх породжують.

По-перше, це неоднакове соціально-економічне походження людей, що пов'язане з їх народженням, а затим соціально-економічним станом (за П. Сорокіним — стратифікацією). Це закономірно: оскільки люди від народження нерівні — за своїми талантами, здібностями, обдаруваннями, психологією та ін.

По-друге, за усіх прогресивних реформ і модернізацій люди мають неоднаковий доступ до освіти, науки, професійної підготовки, по-різному користуються ними у своєму житті.

По-третє (і ця проблема є найменш дослідженою), маємо надто велику і складну диференціацію людей за їх психологічним складом, поведінкою тощо.

З одного боку, багатство і бідність — протилежні полюси людського буття, реальність, а з другого — протилежність — реальний фактор суспільного розвитку і прогресу, тобто той фактор, що, за усіх труднощів, піддається регулюванню. Реальною і, мабуть, найпершою, найвагомішою причиною бідності взагалі, але, головне, її нерівномірності, є різні темпи зростання ВВП на душу населення, що обумовлює умови життя загалом. На кінець 2015 р. темпи зростання ВВП зазначені у табл. 1. Як виглядатиме зростання ВВП у ХХІ столітті, ще належить побачити, однак те, що воно матиме, безумовно, — нерівномірний характер. Це підтверджують і дані про населення світу, що проживає за межами бідності (табл. 2).

Темпи зростання ВВП

Регіон	1980-ті роки	1990-ті роки	січень 2006 р.	червень 2015 р.
Загалом країни світу	1,3	1,2	1,5	2,1
Країни з високими доходами	2,5	1,8	1,6	2,4
Країни з високими доходами ОЕСР	2,5	1,8	1,6	2,4
США	2,3	2,0	1,8	2,5
Японія	3,4	1,1	1,1	1,9
Країни, що не є членами ОЕСР з високими доходами	3,5	4,1	2,0	4,5
Країни, що розвиваються	0,7	1,5	3,7	3,5
Країни Далекого Сходу і Тихоокеанського регіону	5,8	6,3	6,4	5,3
Країни Європи і Центральної Азії	0,9	-1,8	5,0	3,5
Країни Латинської Америки і Карибського басейну	-0,9	1,6	1,2	2,4
Країни Середнього Сходу і Північної Африки	-1,1	1,1	2,5	2,6
Країни Південної Азії	3,3	3,2	4,5	4,2
Країни на південь від Сахари	-1,2	-0,5	1,8	1,6

Таблиця 2

Дані про населення світу, що проживає за межами бідності

Регіон	1990 р.		2002 р.		2015 р.	
	млн.	%	млн.	%	млн.	%
Країни Східної Азії і Тихоокеанського регіону	472,0	29,6	214,0	14,9	14,0	0,9
Китай	375,0	33,0	180,0	16,6	11,0	1,2
Країни Східної Азії і Тихоокеанського регіону, за винятком Китаю	97,0	21,1	34,0	10,8	2,0	0,4
Країни Європи і Центральної Азії	2,0	0,5	10,0	36	4,0	0,4
Країни Латинської Америки і Карибського басейну	49,0	11,3	42,0	5,5	29,0	6,9
Країни Східної Азії і Північної Африки	6,0	2,3	5,0	2,4	3,0	0,9
Країни Південної Азії	462,0	41,3	437,0	31,3	232,0	12,8
Країни на південь від Сахари	227,0	44,6	303,0	46,4	336,0	38,4
Всього	1218,0	27,9	1011,0	21,1	617,0	10,2
Загалом країни світу, за винятком Китаю	844,0	26,1	831,0	22,5	606,0	12,9

Багатство і бідність, на думку економістів, значною мірою пов'язані з принципово новою роллю основних факторів виробництва. Нині вже недостатньо працює, теоретичних обґрунтувань такої ролі економістів минулих століть —

К. Маркса, Ф. Енгельса, але й нових теоретико-методологічних підходів, що свого часу запропонували: Р. Солоу (самостійна домінуюча роль науково-технічного прогресу); Т. Шульц і Г. Беккер (всезростаюча роль людського фактора); П. Друкер і Й. Шумпетер (роль і місце суто управління людськими ресурсами і виробництвом) та ін. [2]. Радше треба здійснювати комплексний, цілісний аналіз сучасних факторів виробництва у створенні матеріальних, духовних та інших суспільних цінностей. Зауважимо, що поряд з такими основними факторами виробництва, якими були і є земля, праця людини, капітал, варто звертати найприскіпливішу увагу на ті фактори, що найчастіше поєднані з освітою і наукою.

Акцентуємо увагу на тому, що масштаби бідності у країнах світу виявляються по-різному. Як не парадоксально, однак у провідній в економічному плані країні світу — США кількість домогосподарств, що відносять до бідних за останні десятиліття, помітно зростає. Так, за американськими даними, кількість бідних домогосподарств у 1914–2003 роках коливалася в межах 11,3–13,0 % домогосподарств, тоді як у 2009–2010 роках складала відповідно 14,3 % і 15,1 % [7].

Бідність і багатство — проблема не лише “третього” і четвертого світів. За багатьох обставин це і гостра проблема високорозвинених країн. Як зазначають Н. Іванов, Н. ГофFRE, Г. Манусова [3], головна загроза розподілу світу на зони благополуччя і бідності виявляється в тому, що в умовах глобальних трансформацій посилюється зв’язок бідності з іншими глобальними загрозами і ризиками — нелегальною міграцією, тероризмом, зростанням транснаціональної злочинності та ін. [3, 29]. З кожним роком динаміка цих процесів невпинно прискорюється.

Окремо можна вести мову про специфіку бідності у восьми країнах світу: 4 — промислово найрозвиненіші — США, Німеччина, Японія, Росія і 4, — що потужно розвиваються, — Китай, Бразилія, Індія, Індонезія. Ці вісім країн об’єднують 56 % населення Землі, дають 59 % світового економічного розвитку. Залежно від того, які методи і засоби врегулювання проблеми “бідність — багатство” буде використано саме ними, — значною мірою залежить стан проблеми бідності у світі загалом.

Для країн, що лише формують ринкові відносини, особливо з початком ХХ століття, потужним знаряддям створення великих полюсів між бідністю і багатством виявилася далеко нецивілізована приватизація. Так, в Україні вона здійснювалася шляхом примітивної, покvapливої передачі власності у будь-які руки, за далеко нереальними, надто зменшеними цінами, а супутниками цих процесів виявилися рекет, тотальне порушення нормативного законодавства, а то й просте знищення конкурентів. Як результат — формування кланово-корпоративних груп, що реально контролюють будь-яку сферу економіки. Більше того, такі групи функціонують завдяки найтіснішому зростанню з політикою і мають (принаймні в Україні) виключно провідну роль у прийнятті “потрібних” законів, виборах до вищих органів влади, включаючи особу Президента України, формування Уряду, тобто визначають весь алгоритм функціонування великих соціумів.

Ще однією важливою причиною зростання рівня бідності є вигідний механізм для багатих роботодавців фактично не виплачувати реальну плату за працю. Звернімо, при цьому, увагу на те, як послабили свій вплив на забезпечення цивілізованої, справедливої праці достатньо потужні у 90-ті роки ХХ століття профспілки. Чому так сталося — проблема окремого розгляду, однак те, що їх усіма способами “відтерли” від захисту прав трудящих, — реальний і надто помітний факт.

Проглядається і принципово дається взнаки щодо проблем бідності і те, що розрив між прибутками і власністю надто багатих і надто бідних сьогодні ще більш зростає і надій на його скорочення надто мало. Економісти добре знають, що такий розрив досліджується за відомим коефіцієнтом Джіні. Так, на початок ХХІ століття в десяти економічно розвинених країнах цей показник сягав 0,247 (у Фінляндії), 0,368 (у США). Пізніше — в кінці першого десятиліття цього століття його величина у чотирнадцяти провідних країнах світу становила 0,410 (Норвегія) до 0,534 (Італія), тобто збільшилась приблизно у півтора разу [6].

Окремого розгляду, в контексті окресленої проблематики, вимагає саме безробіття. Воно існує в усіх країнах і виглядає у трьох основних видах: фрикційне (пов’язане з пошуком та очікуванням роботи працездатним і економічно активним населенням); структурне (викликане змінами в структурі попиту та пропозиції робочої сили); циклічне [1, 74]. Найскладнішим безробіттям є саме циклічне, бо воно, головним чином, пов’язане зі спадом у розвитку економіки.

Розуміння діалектики багатства і бідності набуває більш виразного пояснення, коли ми детальніше розглядаємо класифікацію бідності, яку досліджувала група українських економістів [4]. Зокрема, вони виокремлюють такі найвживаніші критерії (види) оцінки бідності: абсолютний; відносний; суб’єктивний; багатовимірний (йдеться про різні концепції бідності загалом).

Слід бодай коротко пояснити їх суть.

Абсолютна бідність. Її мають на увазі, коли люди не володіють достатніми ресурсами для підтримання мінімуму фізичного здоров’я та працездатності. Особливо яскраво абсолютна бідність виглядає у найменш економічно розвинених країнах світу (“третій світ”). Цей вид бідності часто оцінюють калоріями, що споживаються, або рівнями харчування. Абсолютним показником рівня бідності є вартість кошика основних товарів і послуг для задоволення першочергових соціальних потреб. У різних країнах такі набори, між тим, різні. Розбіжності існують у тому, які потреби вважати основними. Зазвичай абсолютна межа бідності визначається за витратами на продукти харчування та непродовольчі товари, послуги та обов’язкові платежі. Наріжним питанням тут є визначення складу і вартості набору доступних у регіоні продуктів харчування, який забезпечує потреби організму в харчових речовинах та енергії. Так вважає більшість економістів.

Головні фактори та підходи до вирішення проблеми бідності у своїй діяльності насамперед враховують ООН, РЕ, ОБСЄ, багато інших міжнародного

рівня організацій, їх активно враховують також і в боротьбі з бідністю на національному рівні, в окремо взятих країнах.

Відносна бідність. Таке поняття набагато складніше порівняно з попереднім. Цей показник бідності визначається, пояснюється неформальною оцінкою рівня життя в різних суспільствах і базується головню на культурному визначенні ступеня заможності населення (а не на абсолютному рівні депривації). Маємо брати до уваги, що при відносному визначенні бідності оцінка її рівня залежить від конкретного суспільства та історичної епохи. Про це вже йшлося, коли розглядалися різні за економічним розвитком суспільства. Тоді бідність тлумачиться як відсутність доходу і ресурсів, що є необхідними відповідно до життєвих стандартів гідного чи нормального споживання в межах даної культури.

Такі стандарти, однак, для окремих країн є різними, несхожими, неоднорідними, що зумовлено викладеними обставинами. Найпростіший критерій для встановлення відносної межі бідності передбачає, що певну частину від спектра доходів населення (наприклад, дециль або квантиль найбідніших) визначають як бідних, а затим вираховують соціально-демографічні характеристики, які їх носіїв відрізняють від решти населення. Це загальна, світового характеру практика, яку використовують фахівці — економісти, державні управлінці, соціологи, соціальні працівники тощо.

Зазначимо, що, на відміну від боротьби з абсолютною бідністю, подолання надмірної відносної бідності здійснюється через механізми запобігання поглибленню нерівності через перерозподіл ресурсів. Тож наголос на скороченні винятково відносної бідності при плануванні соціального захисту населення може зумовити низку інших проблем політичного та економічного характеру. У такий спосіб діють майже в усіх країнах, де намагаються якщо не подолати, то хоча би послабити бідність. При застосуванні критерію відносної бідності дійсний розподіл добробуту порівнюється з ідеалізованим станом загальної рівності.

Автори [4] ставлять запитання: “Яка частка відносної бідності в суспільстві є оптимальною, такою, що не зводить нанівець стимули соціально-економічної активності?” Очевидно, існує небезпека підміни мети боротьби з бідністю небезпечним її спрощенням — суто спробою обмежити нерівність доходів. Одним із мотивів, чому межа неохоче використовується як офіційний стандарт, полягає в тому, що зусилля уряду стосовно подолання бідності можуть виявитися неефективними, позаяк мета є рухомою.

Суб’єктивна бідність. Навіть сама назва визначає таку бідність: про суть, межі, специфіку такої бідності кожна людина, фахівець розмірковують на власний розсуд, як різняться і шляхи подолання бідності. Реальне відчуття бідності в індивідів або соціальних груп, зазначають дослідники, зумовлює не лише порівняння рівня життя з деякими абсолютними показниками. Це відчуття радше є результатом порівняння своїх можливостей у задоволенні потреб із забезпеченістю зі зразками рівнів споживання інших людей або ж стосовно свого становища у минулому. Це досить специфічний, складний феномен. Порівняння власного економічного статусу зі статусом подібних,

близьких за становищем груп, при цьому, не завжди чітко усвідомлюється, але виявляється у так званій загальній тональності суспільних настроїв і соціальному самопочутті. Зазначимо й те, що важливу роль у процесі порівняння, про яке ведемо мову, відіграють пануючі уявлення щодо справедливого розподілу благ.

Особи, які вважають свій життєвий рівень несправедливо низьким, почуватимуться і відповідно поводитимуться подібно до тих, хто за об'єктивними оцінками живе на межі бідності, і не порівнюватимуть з ними розмір доходів чи зусиль на їх здобуття. Сприйняття й інтерпретація матеріального становища значною мірою визначаються не дійсністю, а домаганнями, сподіваннями, уявленнями, що поширені у суспільстві. У цьому сенсі доречно говорити про суб'єктивну бідність. Тобто суб'єктивна бідність — це бідність з особистого суб'єктивного погляду того, хто про неї веде мову, хто її поцінує.

Окрім вказаних теоретико-методологічних підходів до оцінки феномена “бідність”, варто зазначити і кілька багатовимірних концепцій бідності. Так, однією з досить поширених концепцій є та, що розроблена у працях відомих зарубіжних фахівців — С. Рінгена, Дж. Макка, С. Ланського, П. Таусенда. Йдеться про вивчення і врахування мінімально припустимого рівня бідності з точки зору задоволення так званих “основних”, або “вітальних” людських потреб. Це — першорядного характеру потреби, без задоволення яких людина, образно висловлюючись, жити елементарно не може. Крім того, зазначені вчені доводять, що різниця між бідними і багатими полягає не тільки у розмірах їх доходів. Вони стверджують, що в даному випадку слід вести мову цілісно — про всі складові життя людини, а значить — і суспільства. Тобто бути багатим або бідним — це не рівень доходів, але відповідні, протилежні способи життя людини, вони — надто специфічні та різні.

Достатньо складними були і залишаються соціальні аспекти бідності, які найвиразніше виглядають у нашому житті.

Зазначимо, що багато країн світу останнім часом суттєво трансформуються в політичному, економічному, соціальному плані та в інших аспектах. І в такому разі реально має місце достатньо різке падіння рівня життя значної частини населення, особливо у випадках, коли цей процес супроводжується глибокою економічною кризою, і матеріальна складова добробуту виходить на перший план. Відбувається ідеалізація найбільш дефіцитного ресурсу, яким у період кризи виступають гроші.

Очевидно, що такі категорії, як “економічна система”, “рівень життя” та будь-які інші соціально-економічні категорії, з часом змінюють свій характер та профіль, набуваючи все нових соціальних та економічних ознак. Проте матеріальне становище як складова рівня життя населення за будь-яких економічних та політичних умов завжди має важливе значення. У період становлення ринкової економіки воно розглядається як один із найважливіших індикаторів соціально-економічної стратегії розвитку держави.

Вказуючи на таку особливість соціально-економічного життя, нагадаємо, що при розгляді проблеми багатства і бідності вчені здебільшого керуються трьома основними складовими [5, 19]:

- матеріальним становищем;
- умовами проживання;
- станом соціального середовища.

Принципово важливо й те, що далеко не завжди багатство робить людину по-справжньому щасливою. Тобто багатство значно розширює можливості вибору, однак потреби людей не обмежуються лише матеріальними складовими. Ще Аристотель писав, що “багатство явно не є тим добром, яке ми шукаємо, воно корисне лише для пошуків чогось іншого”.

Отже, багатство і бідність: а) об’єктивні феномени людського життя; б) бідність постає як надто складна, диференційована проблема; в) співвідношення багатства і бідності в інтересах людини і суспільства мають відповідним чином регулюватися, передусім за рахунок адекватної державної політики.

Джерела

1. Горлов С. М. Економіка XXI. Теорія і практика: наукова праця. Кіровоград, 2011. 360 с.
2. Буджалов Ф. Семен Надель. Размышления над глубинными истоками социального неравенства // Мировая экономика и международные отношения. 2014. № 1. С. 98–108.
3. Иванов Н., Гоффе Н., Монусова Г. Глобализация и бедность // Мировая экономика и международные отношения. 2010. № 9.
4. Соціальна політика: [навч. посіб.] / Л. Д. Климанська та ін.; за заг. ред. В. М. Пічі та Я. Б. Турчин. 2-ге вид. випр. і допов. Львів: Новий Світ-2000, 2015. 318 с.
5. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж. держ. ком. статистики України; за ред. Л. М. Черенько. К.: ТОВ “Видавництво “Консультант”, 2006. 428 с.
6. Extracts. Data extracted on 7 April 2013 // OECD.Stat. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <http://stats.oecd.org/In dex. esp?OneriId=2606781Lana=en>
7. West Coast Poverty Center. University Of Washington. URL: <http://depts.washington. edu/wpcp/node/1>

Проблеми багатства і бідності яскраво і специфічно виявляються в умовах сучасного економічного господарювання. Вони по-різному обґрунтовуються, однак центральною була і залишається проблема цивілізованого врегулювання їх співвідношення.

Problems of riches and poverty brightly and specifically show up in the conditions of modern economic management. They are differently grounded, however central was and there is a problem of the civilized settlement of their correlation.

Проблемы богатства и бедности ярко и специфически проявляются в условиях современного экономического хозяйствования. Они по-разному обосновываются, однако центральной была и остается проблема цивилизованного урегулирования их соотношения.

Надійшла 23 лютого 2017 р.